

Povezanost ulične umjetnosti i arhitekture

Volović, Iva

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:373047>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-27**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Sveučilište u Rijeci

Filozofski fakultet u Rijeci

Odsjek za povijest umjetnosti

Mentor: doc.dr.sc. Luka Skansi

Studentica: Iva Volović

POVEZANOST ULIČNE UMJETNOSTI I ARHITEKTURE

(završni rad)

Rijeka, rujan 2019. godine

Sadržaj:

Sažetak

1. UVOD.....	1
2. DEFINICIJA ULIČNE UMJETNOSTI.....	2
3. VRSTE ULIČNE UMJETNOSTI.....	3
3.1. TRADICIONALNA ULIČNA UMJETNOST	3
3.2. STENCIL ART/ŠABLONE.....	5
3.3 STICKERI/NALJEPNICE.....	6
3.4. MOZAIK.....	7
3.5. GRAFITI.....	7
3.6. STREET INSTALLATION/ULIČNE INSTALACIJE	8
3.7. YARN BOMBING/BOMBARDIRANJE VUNOM	9
3.8. GUERILLA GARDENING.....	9
3.9. OSTALE VRSTE STREET ARTA	10
4. POVIJEST ULIČNE UMJETNOSTI	11
4.1. PRAPOVIJESNI GRAFITI	11
4.1.1. PETROGLIFI.....	12
4.1.2. ŠPILJSKO SLIKARSTVO	14
4.1.3. POVEZANOST PRAPOVIJESNE UMJETNOSTI GRAFITA S ARHITEKTUROM.....	14
4.2. GRAFITI U STARIM CIVILIZACIJAMA.....	15
4.2.1. EGIPAT	15
4.2.2. RIM.....	16
4.2.3. POVEZANOST ANTIČKE UMJETNOSTI GRAFITA S ARHITEKTUROM.....	17
4.3. SREDNJOVJEKOVNI GRAFITI.....	18
4.4. SUVREMENI GRAFITI	19
4.4.1. GRAFITI POLITIČKE I SOCIJALNE TEMATIKE	19
4.4.2. CULTURE JAMMING.....	20
4.4.3. HIP HOP I KULTURA GRAFITA	20
5. BANKSY	21
5. POZICIJA I ULOGA ULIČNE UMJETNOSTI U SUVREMENOJ GRADSKOJ STRUKTURI	22
7. ZAKLJUČAK	26
8. LITERATURA:	27

Sažetak:

U radu je prikazan fenomen ulične umjetnosti kroz njegove različite aspekte kako bi se što bolje objasnila problematika njezine povezanosti s arhitekturom. Tako će se na samome početku pokušati definirati street art i ukazati na važnost razlikovanja pojmova ulične umjetnosti te umjetnosti grafita. Potom slijedi kratak pregled različitih tehnika koje sve ulaze u sveobuhvatnost značenja street arta, nakon čega se dolazi do povijesnog presjeka povijesti umjetnosti grafita. U tome, najopsežnijem dijelu nastojat će se pokazati kako su tragovi grafita bili prisutni još u doba najstarijih umjetničkih izražaja te kako i zašto je moguće gledati na pojedine stare umjetničke ostvaraje kroz prizmu suvremenog shvaćanja ulične umjetnosti. Sličnost će se najviše očitovati u povezanosti likovnog izričaja s arhitekturom toga vremena. Kroz povijesni pregled spomenut će se i suvremeno doba i grafiti, odnosno street art kakav je većini poznat, a uz to i Banksy kao jedna od najznačajnijih osoba na tome polju. Na samome kraju rada pokušat će se definirati u kojoj su to mjeri djela ulične umjetnosti povezana s arhitekturom na kojoj se nalaze.

Ključne riječi: ulična umjetnost, arhitektura, street art, grafiti, povijest umjetnosti, Banksy

1. UVOD

U ovom završnom radu obrađuje se tema ulične umjetnosti te njezin odnos s arhitekturom. Naime, jasno je kako je svaki primjer ulične umjetnosti, bio to grafit, mural ili primjerice mozaik, u uskoj vezi s površinom na kojoj se izvodi. Umjetnici su ti koji odabiru mjesto na kojemu će njihov rad dobiti potpuni smisao. S obzirom na to, neki zidovi bit će pogodniji za izradu murala od drugih, određene površine u urbanom prostoru bit će prepune grafita i tagova, dok će pojedini prostori biti obloženi vunom i sl.

Rad se sastoji od šest dijelova. U prvom se poglavlju donosi definicija ulične umjetnosti kakvu poznajemo danas. Street art je širok pojam koji u sebi uključuje nekolicinu različitih tehnika pa će se u drugom poglavlju navesti i ukratko opisati sve tehnike. Treće se poglavlje bavi podrijetlom street arta, odnosno grafita. U njemu se donosi povijest grafita kao jednog od vida ulične umjetnosti koja seže sve do vremena prapovijesti i špiljskog slikarstva. Povijest je podijeljena u četiri segmenata kako bi se što jednostavnije mogao pratiti razvoj grafita i tehnike njihove izrade.

2. DEFINICIJA ULIČNE UMJETNOSTI

Donijeti potpunu i konačnu definiciju ulične umjetnosti nije nimalo jednostavna zadaća. Različiti izvori donose različite definicije i objašnjenja street arta i svih njegovih podvrsta.

Najjednostavnije je krenuti od dviju glavnih sastavnica naziva *street art*, odnosno ulična umjetnost. Radi se o riječima ulica i umjetnost i laički gledano, street artom bismo mogli nazvati svu onu umjetnost koja se nalazi na javnim prostorima, posebice prostoru ulice, i dostupna je velikom broju ljudi.

Termin *street art* skovan je 1970ih godina i odnosio se na uličnu umjetnost performansa koja je vrlo često nosila političku poruku, ali se koristio i za nekomercijalne postere i vanjske murale.¹ S obzirom na danu definiciju rječnika umjetničke terminologije, može se zaključiti kako ona obuhvaća znatno manje polje djelatnosti, nego što je to danas slučaj. Sa svim svojim aspektima koji su se kroz zadnjih nekoliko desetljeća razvili, *street art* je postao uvelike kompleksna pojava koju je teško svesti pod zajednički nazivnik koji bi se mogao, barem djelomično, odnositi na svaki njezin dio. Na uličnu umjetnost može se gledati kao na hibridnu umjetničku formu koja u sebi spaja vizualnu umjetnost, multimedijske prakse, urbanizam i aktivizam pa je, s obzirom na to, danas globalni pokret.²

Uzmemo li u obzir činjenicu kako se radi o jednoj vrlo živoj grani umjetnosti, svaka novo stvorena definicija u kratkom vremenskom periodu postaje nedostatna ili preštura. Umjetnik Alexandre Farto, poznatiji pod pseudonimom Vhils, pokušao je definirati *street art* na sljedeći način:

*”Street art pomalo je kaos. Kaos stvoren od predmeta, no kada ga uspijemo shvatiti, nazovemo to redom te onda počinje imati smisla u našim životima.”*³

Vandalizam je jedna od značajki koja prati *street art* od njegovih samih početaka zbog čega se kod javnosti, koja je u kontekstu ulične umjetnosti publika, često javlja negativna percepcija. Također, uz spomen ulične umjetnosti u najvećoj se mjeri povezuje umjetnost grafita, čak štoviše, ponekad se to dvoje u potpunosti izjednačavaju, no valja razlikovati ta dva pojma. Ulična umjetnost je sveobuhvatniji pojam koji u sebi, kao podvrstu, sadrži i izražavanje kroz grafite, no grafiti kao takvi nisu sve što čini uličnu umjetnost. Dakle, *street art* danas obuhvaća više od umjetnosti grafita.

¹ ELLSWORTH-JONES WILL, *The Thames and Hudson dictionary of art terms*, London, 1995., 179.

² CATZ JÉROME, *Street Art: Inovacija u srcu pokreta 2.0*, katalog izložbe, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 26. rujana – 29. studeni 2015., 11.

³ CATZ JÉROME (bilj. 2), 11.

Fenomen ulične umjetnosti može se pratiti od početka ljudskog umjetničkog stvaralaštva, no treba dočekati početak 20. stoljeća kada je slikarstvo kroz murale osvanulo na zidovima meksičkih gradova ili kroz plakate ruske propagande. Moguće je zaključiti kako se ulična umjetnost počinje razvijati povezana uz revolucionarne pokrete kojima je bilo bogato razdoblje prve polovice 20. stoljeća.

Značajna je 1930. godina kada izlazi i knjiga "Graffiti" fotografa Brassaija, nakon čega 1960. godine termin grafit ulazi u rječnik Art Bruta. Od 1960ih godina počinje moderna era street arta kada se on širi s prosotra Amerike i u Europu.⁴

Gledajući na njega kao na globalni pokret, proširio se i na druge medije, kao što su i njegova tematska i kontekstualna komponenta obje doživjele rast.

3. VRSTE ULIČNE UMJETNOSTI

Kako je u prijašnjem poglavlju dano, termin street art širok je pojam koji se odnosi na nekoliko različitih vrsta umjetničkog izražavanja. Za poimanje ulične umjetnosti u cijelosti, važno je predstaviti i definirati poznate podvrste kao zasebne segmente.

3.1. TRADICIONALNA ULIČNA UMJETNOST

Definicija tradicionalne ulične umjetnosti je djelomično obrazložena definicijom danom 1970ih godina, odnosi se na slikanje sprejom ili zidnom bojom, uglavnom na površinama koje su javno dobro ili privatni posjedi.⁵ Bitna je dostupnost javnosti. Osim potpisa čija umjetnička vrijednost je diskutabilna, česti su i figuralni prikazi.

Miško Šuvaković u Pojmovniku suvremene umjetnosti također naglašava važnost aspekta javnog prostora i njegove dostupnosti. Govori kako je ulična umjetnost zasnovana na umjetničkim ambijentalnim intervencijama i performansima koji se izvode u urbanim prostorima, pri čemu je

⁴ CATZ JÉROME (bilj. 2), 12.–16.

⁵ <http://artradarjournal.com/2010/01/21/what-is-street-art-vandalism-graffiti-or-public-art-part-i/> (posjećeno 17. 08. 2019.)

konkretni prostor i socijalni život ulice sastavni dio umjetničkog rada. Navodi kako je ulična umjetnost karakteristična za neoavangardnu i postavangardnu umjetnost. Tako je neoavangardna ulična umjetnost zasnovana kao arhitektonska, dizajnerska i neokonstruktivistička intervencija u urbanom prostoru, što se može oprimjeriti svijetlećim programiranim panoima Vladimira Bonačića s kraja 60ih godina. Uličnom se umjetnošću javni prostor ulice pretvara u ulični teatar ili festival u kojemu se gubi razlika između umjetnika, publike i slučajnih prolaznika. Na javni prostor ulice i umjetnost koja se na njoj stvara može se gledati na četiri načina.

Od 60ih godina prošlog stoljeća ulica je tretirana kao javni prostor u kojemu se mogu očitavati politički, estetski i umjetnički aspekti aktualnog društvenog života. Ona postaje mjesto političkog čina i provokacije od strane demonstracija mladih, antiratnih kampanja toga vremena pa sve do hipi rituala kao što je to bio happening umjetnice Yayoi Kusame 1968. godine ili performansi Tomislava Gotovca iz istog razdoblja.

Osim toga, ulica se počinje uključivati u umjetnički rad na način da se njezin prostor i ritam života koristi kao jedna od sastavnica performansa a to je moguće vidjeti na primjeru američke balerine Trishe Brown koja je krovove njujorškog kvarta Soho pretvorila u pozornicu plesnog događaja.⁶

Ono što je najpoznatije kada se priča o street artu, funkcija ulice koja je najočitija je ona kada ta ista ulica postaje mjesto umjetničke intervencije na kojemu se ostvaruje javno umjetničko djelo koje mijenja estetiku toga prostora. U ovakvu definiciju ulaze ulične instalacije, slikarstvo grafita i dr.

Na prostor ulice moguće je gledati kao i na mjesto uspostavljanja komunikacije pojedinih političkih, značenjskih ili vrijednosnih poruka. Barbara Kruger i Jenny Holzer stvaraju djela čije su osnove reklamni panoi na kojima donose poruke feminističkog sadržaja u urbani prostor kapitalističkih gradova.⁷

⁶ ŠUVAKOVIĆ MIŠKO, *Pojmovnik suvremene umjetnosti*, Zagreb, Vlees & Beton, Ghent, 2005., 643.

⁷ ŠUVAKOVIĆ MIŠKO (bilj. 6), 643.

3.2. STENCIL ART/ŠABLONE

Korijeni ovakve umjetnosti mogu se tražiti još u davnoj prošlosti, točnije u doba prapovijesti. Prve šablone koje su ljudi koristili bile su njihove vlastite ruke. Naime, prikazi ljudskih ruku koje nalazimo u špiljama predstavljaju prvo korištenje šablona u izradi umjetničkog djela. Ljudi su prislanjali dlanove na špiljske stijene i preko njih bi raspršili boju koristeći usta. Tako su iza sebe, odmaknuvši ruku, ostavili negativ, odnosno oslik dlana.

Iako je od tada prošlo nekoliko tisućljeća, umjetnost korištenja šablona nije se značajno izmijenila. Umjetnici svoje šablone izrađuju od kartona i sličnih materijala izrezujući ih skalpelom. Daljnji koraci i nisu odveć komplicirani. Izrezana šablona postavlja se na mjesto na zidu koje se želi oslikati te se preko nje nanosi boja u spreju. Najčešće se izrezani karton ili papir pridržava rukom ili se zalijepi na površinu. Obzirom na to od kakvog je materijala izrađena šablona, ovisit će i kvaliteta otiska. Ako je šablona odveć kruta, moguće je da će se boja slijevati iza kartona što će stvoriti dojam topljenja i kapanja boje sa slike.⁸

Boja u spreju je najčešći alat kojim se umjetnici skloni šablonama koriste, no boju se može nanijeti i kistom, spužvicom ili valjkom.⁹

Šablone su vrlo zahvalan medij izražavanja ulične umjetnosti zbog toga što se relativno brzo izrađuju, obzirom da je većina street art aktivnosti ilegalna, pa ih je lakše oslikati u okrilju noći. Također, pogodne su za reproduciranje većeg broja jednakih djela što je bitno ukoliko je umjetnikova namjera poslati određenu poruku pa je segment konstantnog ponavljanja najbolje sredstvo za to postići.

Važna stavka pojava vezana uz korištenje šablona je prikaz štakora. Naime, radi se o primjeru koji svoje podrijetlo vuče s prostora Europe, a čiji je naziv zapravo anagram riječi umjetnost (eng. *rat* u *art*). Štakor se pokazao kao savršeni utjelovitelj tada novonastale i sve više popularne umjetnosti s ulica. Pojavljuje se 1980ih godina, a u njemu se utjelovljuje duh street arta. Pariški umjetnik Blek le Rat, začetnik prikaza životinjskih likova putem šablona, pa tako i štakora, objasnio je kako je

⁸ MCDONALD FIONA, *The Popular History of Graffiti: from the Ancient World to the Present*, Kina, Skyhorse Publishing, 2013., 1514.

⁹ <http://artradarjournal.com/2010/01/21/what-is-street-art-vandalism-graffiti-or-public-art-part-i/> (posjećeno 17. 08. 2019.)

štakor jedina uistinu slobodna životinja u gradu koja širi kugu posvuda, kao što ti radi i ulična umjetnost.¹⁰

3.3 STICKERI/NALJEPNICE

Pojava korištenja naljepnica u suvremenoj umjetnosti naziva se još i sticker bombing, slap tagging i sticker tagging. Sticker art smatra se podvrstom postmoderne umjetnosti.¹¹ Radi se o jednom od najbržih načina apliciranja umjetnosti na neku, vanjsku ili unutarnju, površinu. Umjetnici izrađuju i potom printaju željene motive na ljepljivi papir, izrezuju ih i dobivaju gotove naljepnice koje su spremne za upotrebu. Naljepnice je moguće pronaći posvuda. Nisu velikih dimenzija zbog čega ne okupiraju velike površine te nisu invazivne s obzirom na to da se mogu lako ukloniti i ne uzrokuju veću štetu.¹² Negativna strana korištenja naljepnica je kratkotrajnost njihova postojanja na površini na koju su zalijepljene. Koliko god kvalitetni papir i ljepilo bili, naljepnica će se u jednom trenutku početi raspadati, netko će je ukloniti ili će preko nje biti nalijepljena neka druga. S druge strane, postoji nekoliko pozitivnih karakteristika ovog vida ulične umjetnosti. Prva je svakako mogućnost masovne proizvodnje. StreetArtist Shepard Fairy rekao je: *“Repetition works, and stickers are a perfect medium to demonstrate this principle.”* Izrada naljepnica printanjem nije skupa što ide u korist izradi što većeg boja. Također, naljepnice se mogu izrađivati na praznim ljepljivim papirima koje svatko lako može nabaviti i na njih crtati željeni sadržaj. Povezano s masovnom proizvodnjom je i sadržaj naljepnica. Obzirom da se, u pravilu, izrađuju u velikom broju, iznimno su pogodne za prenošenje određene poruke ili promociju.¹³

¹⁰ HUNTER GARRY, *Street Art from all around the World*, London, Arcturus Publishing Limited, 2012., 181.

¹¹ <http://artradarjournal.com/2010/01/21/what-is-street-art-vandalism-graffiti-or-public-art-part-i/> (posjećeno 17. 08. 2019.)

¹² MCDONALD FIONA (bilj. 3), 1529.

¹³ <https://berlinstreetart.com/street-art-sticker/> (posjećeno 17. 08. 2019.)

3.4. MOZAIK

Mozaik se smatra poznatom tehnikom koja se ubraja u primijenjene umjetnosti. Ako ga se promatra kroz prizmu primijenjene umjetnosti, mozaik je dekorativna tehnika kojom se oplemenjuje površina na koju se nanosi. Izrađuje se od malenih komadića kamena, pločica, stakalaca koji se onda povezuju u smislenu cjelinu.

U kontekstu ulične umjetnosti, prevlast na ovom polju svakako ima francuski umjetnik koji stvara pod nazivom Space Invader. Ime mu je u korelaciji sa sadržajem umjetnosti koju stvara. Prema dokumentarnom filmu *Exit Through the Gift Shop*, Space Invader je rođak Thierryja Guette zbog kojega je ovaj i počeo bilježiti djela ulične umjetnosti pa kao krajnji proizvod stvorio film koji dokumentira Banksyev život i stvaralaštvo te na posljertku i sam postao umjetnik imena Mr. Brainwash. Invader se koristi keramičkim pločicama kako bi prikazao pikselizirane likove iz video igrice Space Invaders.¹⁴ Uz to što mu ime reflektira inspiraciju za mozaike, sva svoja djela postavljena u mnogobrojnih gradovima fotografira te in naziva “invazijom” koja se proširila urbanom strukturom.¹⁵

3.5. GRAFITI

Uz spomen street arta najčešće se veže umjetnost grafita. Iako se oživljavaju kao sinonimi, svakako valja razlučiti razliku između ta dva pojma. Termin grafiti dolazi od grčkog izraza “graphein” koji označava grebanje, crtanje ili pisanje. Obzirom na tako široku definiciju, grafitima se mogu nazvati sve forme i oblici zapisa na površini zidova. Grafiti kakve danas poznajemo ulice su osvojili 60ih i 70ih godina prošlog stoljeća. Prepoznatljiv je i tipičan stil koji uključuje korištenje sprejeva jarkih boja, oslikavanje ziđa stiliziranim i apstraktnim slovima i često uključivanje likova iz crtanih filmova.

Uz umjetnost izrađivanja grafita vežu se brojne teorije koje ih pokušavaju smjestiti u određene granice. Ono što im je svima zajedničko jest to da, ako ne u potpunosti, onda barem djelomično, grafite povezuju uz neki vid bunta, pobune i djelatnosti na rubu zakona. Tako fotograf Nicolas

¹⁴ HUNTER GARRY (bilj. 5), 606.

¹⁵ MCDONALD FIONA (bilj. 3), 1829.

Ganz tvrdi kako se uz uličnu umjetnost vežu određeni sociološki elementi. On stvara razliku između umjetnika koji stvaraju graffite i onih koji rade u drugim medijima karakterističnim za uličnu umjetnost. Ganz zagovara tezu da su grafiteri vođeni željom za stjecanjem popularnosti kroz tagove, dok ulični umjetnici (slikari murala, umjetnici koji izrađuju mozaike, skulpture i sl.) nisu ograničeni tako strogim pravilima prilikom kreiranja vlastite ideje i raspoložu većim rasponom stilova i tehnika. Povjesničarka umjetnosti Elizabeth Olson u vezu dovodi grafitu i pobunu, tumačeći naglu pojavu tagova i ostalih grafita na području svjetskih gradova kao znak internacionalne pobune.¹⁶

3.6. STREET INSTALLATION/ULIČNE INSTALACIJE

Za razliku od konvencionalnih stilova koje smatramo sastavnim dijelovima ulične umjetnosti i koji se izvode na zidnim površinama, ulične instalacije su objekti postavljeni u urbani okoliš.¹⁷ Kao i ostali aspekti street arta, ulične instalacije karakterizira komponenta buntovnosti kojom se želi postići kritičko razmišljanje kod publike. Namjera je šokirati javnost na način što se izlažu radovi koji u sebi spajaju dvije krajnosti. Oni tako odišu vizualnom realnošću, dok istovremeno prikazuju nevjerovatnu situaciju.¹⁸ Jedan od najpoznatijih primjera je Banksyjeva Telefonska govornica. Naime, umjetnik je ovu instalaciju postavio 2006. godine u Londonskoj gradskoj četvrti Soho. Radi se o razdoblju probijanja te sve većeg usvajanja i prihvaćanja novih načina komunikacije i društvene povezanosti kao što su MySpace i Facebook. Banksy je postavio savijenu prepoznatljivu londonsku crvenu govornicu na ulicu uza zidi i u nju je zabio sjekiru. Na taj je način neobičan prizor postavljen u realnost i svakodnevnu scenografiju zvanu ulica. Govornica je označila početak komunikacijke alijenacije. Može se govoriti o svojevrsnom paradoksu. Iako se radi o vremenu u kojemu velikom brzinom dolazi do razvoja ovih načina komunikacije i povezanosti, povezanost između ljudi je sve manja i manja.

¹⁶ <https://www.theartstory.org/movement/street-art/> (posjećeno 17. 08. 2019.)

¹⁷ <http://artradarjournal.com/2010/01/21/what-is-street-art-vandalism-graffiti-or-public-art-part-i/> (posjećeno 17. 08. 2019.)

¹⁸ <https://www.theartstory.org/movement/street-art/> (posjećeno 17. 08. 2019.)

3.7. YARN BOMBING/BOMBARDIRANJE VUNOM

Bombardiranje vunom definira se kao aktivnost prekrivanja dijelova arhitekture, urbane opreme i stabala dekorativnim elementima koji su izrađeni od pletiva.¹⁹ Yarn bombing poznat je i pod nazivima yarn storming i guerilla ili urban knitting.²⁰ Ova grana umjetnosti počela se razvijati u Texasu i to iz potrebe iskorištavanja viška pletivog materijala.²¹ Najraniji primjeri yarn bombinga mogli su se vidjeti u Nizozemskoj još 2004. godine.²² Značajke koje bi se mogle primijeniti na fenomen ulične umjetnosti su dekorativnost, ekspresivnost, socijalni ili politički komentari pa i oglašavanje. S obzirom na takvu definiciju, yarn bombing zadržava samo karakteristiku dekorativnosti. Naime, iza ukrašavanja vunom ne stoji namjera za slanjem neke političke ili osobne poruke ili za promocijom. Ono kao cilj ima želju za dekorativnim oplemenjivanjem urbanih površina, a na taj način ujedno izražava i kritiku prema krizi koja vlada u suvremenom gradskom prostoru. Kao i ostale vrste street arta, i yarn bombing smatra se ilegalnom aktivnosti. Usprkos svemu, pozitivna značajka ovakvog kreativnog izražavanja je u tome što je u potpunosti ne invazivno. Prilikom postavljanja pletenine na gradske prostore niti jedan segment se ne oštećuje ili je trajno promijenjen. Sve što je postavljeno vrlo se lagano može i ukloniti bez ostavljanja vidljivih posljedica.

3.8. GUERILLA GARDENING

Guerilla gardening označava ukrašavanje pojedinih dijelova grada različitim biljkama. Obzirom na medij kojime oplemenjuju urbanu sredinu, guerilla gardening ne možemo poistovjetiti s umjetnošću grafita, murala i slično koji u središtu imaju likovne tehnike. S druge strane, ono što je zajedničkom ovom aspektu street arta i svim ostalim je taj što skupine koje sade bilje na prostoru grada taj postupak doživljavaju jednako kao i grafiteri svoj. Naime, jedni i drugi će svojim intervencijama utjecati na vizualni dojam urbanih struktura te će se koncentrirati na izražavanje

¹⁹ <https://dictionary.cambridge.org/> (posjećeno 17. 08. 2019.)

²⁰ MCDONALD FIONA (bilj. 3), 2813.

²¹ <http://artadarjournal.com/2010/01/21/what-is-street-art-vandalism-graffiti-or-public-art-part-i/> (posjećeno 17. 08. 2019.)

²² MCDONALD FIONA (bilj. 3), 2813.

kreativnosti u svrhu uljepšavanja. Često se koristi mahovina kojom umjetnici izrađuju “žive” graffite na površinama arhitekture.²³ Slično kao i bombardiranje vunom, guerilla gardening ima cilj vizualno i estetski urediti pojedine prostore, šaljući istovremeno i kritiku suvremenom urbanizmu i gradu. Poznat je Međunarodni dan suncokreta. Guerilla vrtlari 1. svibnja svake godine sade suncokrete u svojim četvrtima, najčešće na mjestima koja djeluju zapušteno. Ova akcija traje od 2007. godine te svakom novom godinom bilježi sve više sudionika.²⁴

3.9. OSTALE VRSTE STREET ARTA

U današnje vrijeme, street art obuhvaća raznovrsne i mnogobrojne vrste umjetničkog izražavanja. Uz spomen ulične umjetnosti prve asocijacije vežu se uz likovnu umjetnost, ponajviše uz grafito, murale ili ulične instalacije, no s obzirom na sveobuhvatnost pojma, definicija je znatno šira. U njoj su sadržani i aspekti drugih vrsta umjetnosti, osim vizualnih. Tako su i ulični performansi kao i flash mobbing pojmovi koji se ubrajaju u street art.²⁵

Flash mobbing označava velike skupine ljudi koji se odjednom okupe u javnosti, izvode radnje poput plesa, i zatim se brzo razdvoje. Ovakva okupljanja uglavnom se organiziraju putem društvenih mreža ili elektroničke pošte. Ukoliko se na flash mobbing gleda kao na masovni performans, on spada i pod najraniju definiciju street arta.²⁶

Video projekcije također su dio ulične umjetnosti. Radi se o digitalnoj projekciji kompjuterski manipulirane slike na površinu putem svjetla i projektor.²⁷ Uz yarn bombing, video projekcije ubrajaju se u ne invazivne vrste ulične umjetnosti. Zanimljiv je primjer dvoje umjetnika, Ygora Marotte i Ceci Soloage koji su video projekcije odlučili donijeti na sve ulice i u sve kutove grada. Umjetnici su kreirali tricikle na kojima su postavljeni projektori, zvučnici i kompjutori koji

²³ MCDONALD FIONA (bilj. 3), 2306.

²⁴ <http://guerrillagardenadventures.com/international-sunflower-guerilla-garden-day/> (posjećeno 13. 09. 2019.)

²⁵ USKOKOVIĆ SANDRA, Anamnesis: Dijalozi umjetnosti u javnom prostoru, Zagreb, UPI-2M PLUS d.o.o, 2018., 79.

²⁶ <http://artradarjournal.com/2010/01/21/what-is-street-art-vandalism-graffiti-or-public-art-part-i/> (posjećeno 17. 08. 2019.)

²⁷ <http://artradarjournal.com/2010/01/21/what-is-street-art-vandalism-graffiti-or-public-art-part-i/> (posjećeno 17. 08. 2019.)

stvaraju željene motive. Triciklima putuju gradom i estetski oplemenjuju različite površine, ne samo zidova, već i drveća, jezera te pločnika čime otvaruju zanimljivu interakciju s publikom.²⁸

Još jedna od vrsta street arta je i wood blocking. Riječ je o djelima, najčešće manjeg formata, naslikanim na komadima drva, šperploče ili nekog sličnog materijala koji se vijcima apliciraju na ulične znakove. Jasno je kako se radi o vrlo invazivnoj vrsti umjetnosti, a da bi se osiguralo kako bi ona bila što dugotrajnije, stražnja strana vijaka se često zna svijati kako bi se spriječilo uklanjanje. Može se zaključiti kako je wood blocking, kao što i samo ime govori, svojevrsni grafit koji prekriva znak, poster ili bilo kakav drugi tip oglasa.

Valja spomenuti i umjetnost oslikavanja pločnika kredom, najčešće trodimenzionalnim oslicima, obrnute ili reverse graffite koje je moguće svakodnevno vidjeti na prljavim automobilima na čijim staklima pišu različite komične poruke.

4. POVIJEST ULIČNE UMJETNOSTI

Iako je ulična umjetnost pojam koji većina povezuje s modernim vremenom, njezine početke moguće je pratiti još od prapovijesnog doba. Prvi tragovi koje su ljudi za sobom ostavljali, prvi pronađeni zapisi i slike mogu se dovesti u vezu s onime što danas nazivamo street artom. Jasno je kako su porivi za stvaranjem špiljskog slikarstva i oni koje ima jedan grafiter znatno različiti, no moguće je pronaći zajednički nazivnik koji povezuje vremenski period od skoro 40000 godina. Ljudi su oduvijek imali potrebu iza sebe ostaviti određeni trag. To su radili prvi ljudi u špilji Lascaux u vidu mrlja od ugljena ili otisaka ruke, kao što to danas rade umjetnici na ulicama ispisujući svoja imena ili imena svojih skupina.

4.1. PRAPOVIJESNI GRAFITI

Otkako su se uspravili na dvije noge i počeli paliti vatru, ljudi su uzimali različite stvari i njima ostavljali tragove na površinama koje su ih okruživale. Danas ne možemo sa sigurnošću tvrditi kakav je bio slijed događaja i kronologija razvoja tadašnje umjetnosti, ali postoje različite teorije

²⁸ <http://projection-mapping.org/animating-streets-using-tricycles-with-projectors/> (posjećeno 13. 09. 2019.)

kojima se pokušavaju objasniti pronađene slike i njihova značenja. S obzirom na sve otkrivene primjere prapovijesne umjetnosti, svakako se može zaključiti kako je, od trenutka kad se počelo pojavljivati na zidovima špilja, stijenama i kamenju, likovno izražavanje postalo sastavni dio ljudskoga života.²⁹

U početku se može govoriti o pukom ostavljanju tragova u vidu otisaka i slično, no kasnije je crtanje i slikanje po špiljskim stijenama postalo alat koji je služio lovcima u praktičnoj primjeni jer je bilježilo kako uloviti pojedine životinje koje su predstavljale osnovu za preživljavanje. S vremenom su se slike razvijale u simbole da bi krajnji rezultat bilo kreiranje pisma.³⁰

4.1.1. PETROGLIFI

Kao što je već spomenuto, etimologija riječi *graffito* odnosi se na urezivanje određenog motiva u neku površinu.³¹ Prateći takvu definiciju, začetke današnjih grafita valja tražiti u prapovijesnim vremenima i umjetnosti izrađenoj na kamenu nazvanoj petroglifi.³²

Petroglif je naziv za motiv urezan, izgreban ili izrezbaren u površinu kamena. Radi se isključivo o takvom načinu bilježenja u koji je slikanje bojom isključeno.³³ Ovu vrstu umjetnosti moguće je pronaći u različitim dijelovima svijeta, posebice na području Afrike, Skandinavije i središnje Europe. Petroglifi, ili barem njihovi tragovi, pronađeni su na svim kontinentima, izuzev Antarktike.³⁴

Najveća vidljiva razlika između petroglifa i špiljskog slikarstva je u sadržaju. Na zidovima špilja u pravilu se ne pojavljuju krajobrazni motivi, već su to najčešće prikazi životinja ili antropomorfnih figura. S druge strane, petroglifi se mogu shvatiti kao ilustrirane mape koje služe za komunikaciju s drugim ljudima vezano uz njihove seobe, granice određenih područja ili plemena i slično. Vezani uz petroglife su i geokonturglifi. Radi se o podvrsti petroglifa koji

²⁹ MCDONALD FIONA (bilj. 3), 62.

³⁰ MCDONALD FIONA (bilj. 3), 63.

³¹ MCDONALD FIONA (bilj. 3), 73.

³² MCDONALD FIONA (bilj. 3), 73.

³³ <https://www.merriam-webster.com/> (posjećeno 17. 08. 2019.)

³⁴ MCDONALD FIONA (bilj. 3), 73.

označavaju pojedine krajobrazne motive. Tako će se o geokonturglifu govoriti ako on prikazuje primjerice rijeku ili planinu.³⁵

Obzirom da se petroglifi mogu pronaći diljem svijeta, moguće ih je uspoređivati. Ono što se može zaključiti jest to da između svih postoji određena sličnost. Ta se pojava najlakše može objasniti promatrajući okolinu u kojoj su se tadašnji ljudi nalazili. Rijeka ili stijena bile su slične i plemenima u Skandinaviji i onima s područja današnje Francuske. Promatrajući petroglife, znanstvenici su došli do još jednog zaključka. Naime, ukoliko se pažnja usmjeri na stil kojim su rađeni, a zanemari se tematika, sličnosti u prikazu mogu se pripisati ljudskim migracijama na većim područjima.³⁶

Valja spomenuti neke od važnijih nalazišta petroglifa u svijetu. Obzirom na već spomenutu činjenicu kako je petroglife moguće pronaći na svim kontinentima, osim Antarktike, postoji i velik broj primjera. Što se tiče područja Europe, najznačajniji je prostor južne Francuske. Radi se o lokaciji Vallee des Merveilles koja je zauzela titulu najveće kolekcije petroglifa pronađenih na otvorenom na prostoru europskog kontinenta. Prikazi predstavljaju različite alate, oruđe i oružje uključujući sjekire i koplja, antropomorfne životinje, sunca i zvijezde te pojedine geometrijske oblike.³⁷

Petroglifi su pronađeni i na prostoru američkog kontinenta i pripisuju se Paleo Indijancima. Riječ je o bogatom nalazištu na kojemu je pronađeno oko 20000 slika starosti od preko 10000 godina. Tematski, mogu se podijeliti u nekoliko skupina: ona s prikazima ljudskih figura, ovaca s velikim rogovima, prikaza životinja sastavljenih od dijelova tijela različitih životinja i oružja te oruđa.³⁸ Svakako valja spomenuti i Južnu Ameriku, točnije Peru i područje Nazca pustinje. Radi se o najmlađem nalazištu petroglifa, znatno mlađem od onih pronađenih u Europi ili Australiji, starom svega približno 1500 godina. Peruanski petroglifi nešto su drugačiji od ostalih. Izrađivali su se tako da se s kamena uklonio površinski sloj, obzirom da se radi o pustinji uklanja se pijesak i manje kamenje, nakon čega su se urezivale linije dubine 10 do 15 centimetara. Dubina je vrlo značajna jer zbog nje dolazi do vapnenačkog dijela stijene koji se onda svojim bojom ističe od ostatka pozadine. Takav način rezbarenja stijene je zahvalan i zbog toga što su oslici dugotrajniji od onih

³⁵ MCDONALD FIONA (bilj. 3), 82.

³⁶ MCDONALD FIONA (bilj. 3), 82.

³⁷ MCDONALD FIONA (bilj. 3), 92.

³⁸ MCDONALD FIONA (bilj. 3), 112.

koji su samo plitko urezani u površinu zbog čega su podložni uništenju.³⁹ Zanimljivost vezana uz ovu skupinu petroglifa je ta da su svi motivi okruženi nizom linija. Različite teorije govore o značenju istih pa se tako navodi i prikazi zvijezda, godišnjih doba, astronomije i slično.⁴⁰

4.1.2. ŠPILJSKO SLIKARSTVO

Što se špiljskog slikarstva tiče, važno je spomenuti lokalitet Chauvet. Radi se o špilji koja se smatra jednom od najznačajnijih otkrivenih paleolitskih nalazišta. Pronađeni tragovi ljudi datiraju u dva prošla perioda, jedan od njih je star 36000 godina, a drugi, nešto mlađi, 5 do 6000 godina. Najraniji stanovnici nisu živjeli unutar špilje, već su je koristili isključivo za potrebe ceremonija. Također, oslici nisu pronađeni na svim slobodnim površinama, a razlog je taj što su se oni trebali smjestiti u one dijelove do kojih danje svjetlo nije dopiralo, upravo zbog spomenutog ritualnog aspekta.⁴¹ Motivi koji su prikazani najčešće su životinje, velikih dimenzija, i prikazi ljudskih ruku.⁴²

4.1.3. POVEZANOST PRAPOVIJESNE UMJETNOSTI GRAFITA S ARHITEKTUROM

S obzirom na rečeno, postavlja se pitanje: zbog čega se špiljsko slikarstvo i petroglifi predstavljaju kao preteče suvremenog pojma ulične umjetnosti, posebice graffita?

Petroglife je moguće dovesti u blisku vezu s umjetničkim izražajem svojstvenim za grafite. Kao što smo danas okruženi tagovima, nekadašnji ljudi su vjerojatno na sličan način doživljavali petroglife. Valja naglasiti kako ono što je tagovima cilj, a to je svojevrsna promocija autora, sigurno nije bila poanta petroglifa. Prema definiciji i poznatim teorijama, petroglifi su bili rađeni s određenom utilitarnom funkcijom koja je trebala olakšati život tadašnjih ljudi, odnosno poslati neku poruku. Upravo je to jedna od glavnih značajki svih aspekata ulične umjetnosti, pa tako i grafiti i temeljem toga je moguće dovesti ta dva, vremenski vrlo udaljena, pojma u međudnos. Također, ukoliko se na špiljsko slikarstvo gleda kao na slikanje na kamenu i bilježenje nečije

³⁹ MCDONALD FIONA (bilj. 3), 125.

⁴⁰ MCDONALD FIONA (bilj. 3), 125.

⁴¹ <https://www.britannica.com/> (posjećeno 17. 08. 2019.)

⁴² MCDONALD FIONA (bilj. 3), 251.

sadašnjosti kroz slike, ono je iznimno blisko bilo kojem primjeru ulične umjetnosti. Promatrajući šablone koje su danas jedan od najutjecajnijih medija street art scene, može se uočiti sličnost s oslicima ruku pronađenim u špiljama. One su bile svojevrsne šablone, ali istovremeno i tagovi jer su predstavljale ostavljanje personaliziranog traga.

Prapovijesna umjetnost usko je povezana sa špiljama i stijenama, mjestima koja su predstavljala skrovišta, ali istovremeno i sveta mjesta tadašnjih ljudi. Bila je usko vezana uz njihovu arhitekturu i njezine najznačajnije funkcije. Prikazi životinja u špiljama nalaze se samo na određenim mjestima koja su za njih bila pogodna zbog obrednih razloga. Oslici ruku i pojedini petroglifi nalazili su se na vidljivijim mjestima što se može objasniti funkcijom ostavljanja traga svoga postojanja. Može se zaključiti kako je povezanost slikarstva na kamenu i arhitekture toga vremena pomno promišljena i razrađena. Ako se vratimo u sadašnjost, jednako razmišljanje može se prenijeti i na urbane strukture 21. stoljeća. Danas se murali nalaze na točno određenim zidovima i dijelovima arhitekture koji se njima žele vizualno obogatiti ili se naglasak pokušava staviti na značaj poruke koju oni donose, dok su tagovi smješteni na brojnim zidovima i urbanoj opremi diljem čitavog grada kako bi ih svi lako zamijetili.

4.2. GRAFITI U STARIM CIVILIZACIJAMA

4.2.1. EGIPAT

Nakon što su napustili špilje i nomadski način života, ljudi su počeli formirati veće zajednice nastanjene na jednome mjestu. Jedan od prvih takvih primjera zasigurno je egipatska civilizacija. O načinu života ove, 4 tisućljeća stare, kulture saznaje se iz brojnih zapisa koje su za sobom ostavili. Hijeroglifi, egipatsko pismo, označavaju sustav znakova i slika koji se mogu čitati kao simboli za pojedine motive ili zvukove. Hijeroglifi su se bilježili na kamenim površinama ša ih je tako moguće pronaći na zidovima hramova, javnih spomenika ili u unutrašnjosti grobnica.⁴³ Knjiga Mrtvih je jedan od primjera posmrtnih tekstova sastavljenih od magijskih formula, koji su se nalazili u grobnicama, a vjerovalo se kako će tamo štititi pokopane u smrti i novome životu.⁴⁴ obzirom na njen sadržaj, na Knjigu Mrtvih ne možemo gledati kao na oblik grafita kakve danas

⁴³ <https://www.britannica.com/> (posjećeno 17. 08. 2019.)

⁴⁴ <https://www.britannica.com/> (posjećeno 17. 08. 2019.)

poznajemo, no ona svakako predstavlja još jedan u nizu koraka koji su vodili ka današnjem pogledu na uličnu umjetnost.⁴⁵ Tekstovi Knjige Mrtvih važan su dokument koji je prethodio razvitku pisma, ali također, radi se o obliku umjetnosti koji se nalazi na vrlo zanimljivom mjestu. Obzirom na poznavanje stare grčke kulture i vjerovanja, unutrašnjost grobnica, posebice onih faraonskih, bilo je iznimno značajno mjesto. Tekstovi Knjige Mrtvih smješteni su tamo zbog svoje ritualne funkcije, no i na ovome se primjeru može pratiti zapisivanje znakova i oslikavanje zidova onih mjesta i arhitektonskih zdanja koja su predstavljala najznačajnije tope svoga vremena.

4.2.2. RIM

Povijest zapisivanja, odnosno urezivanja zapisa u zidovlje nastavlja se i kroz period razvitka i sjaja antičke Grčke, a kasnije i Rima.

Ostatci starih grafita najbolje se mogu proučavati na prostoru Pompeja. Zbog svoj tragičnog kraja, Pompeji su jedan od nepresušnih izvora za izučavanje i pokušavanje shvaćanja stare rimske kulture. Obzirom na to kako je čitav grad bio prekriven lavom i ostacima erupcije vulkana, njegov je život zaustavljen u minuti, zbog čega je najvjerodostojniji dokaz koji svjedoči o svojoj prošlosti. U urbanoj strukturi Pompeja pronađeni su i brojni grafiti. Može se reći kako su oni u to doba bili rado korištena forma komunikacije na koju se nije gledalo kao na čin vandalizma, iako su neki zapisi vrlo lascivna i uvredljiva sadržaja. Tema koje su najčešće bile zapisivane ne razlikuju se od onih koje daju inspiraciju današnjim umjetnicima. Radi se o politici, poeziji, gladijatorima te o ljubavi u svim njenim oblicima.⁴⁶ Česti su primjeri grafita koji su prizori naše svakodnevice, a svjedoče o nečijem prisustvu na određenom mjestu u određeno vrijeme.

Pompejanski grafiti ogledaju se kroz tekst, ali isto tako i kroz malene crteže kojima bi ljudi ostavljali trag o sebi, svome izgledu u vidu jednostavnog portreta, o svojoj svakodnevici crtajući gladijatore u borbi i slično. Poznato im je i broj, a radi se o čak 15000 otkrivenih zapisa i crteža na zidovima unutar grada.⁴⁷

Osim što predstavljaju dio povijesti iz kojega se razvila razgranata grana ulične umjetnosti, zapisi u Pompejima značajni su i zbog činjenice što svjedoče o velikoj stopi pismenosti ljudi toga

⁴⁵ MCDONALD FIONA (bilj. 3), 447.

⁴⁶ MCDONALD FIONA (bilj. 3), 517.

⁴⁷ MCDONALD FIONA (bilj. 3), 532.

vremena. Jedan od najboljih primjera za to je nalaz s prikazima slova alfabeta koji se nalazio na vanjskom zidu kuće na visini malenoga djeteta, iz čega se zaključilo kako su na tome zapisu djeca učila pisati.⁴⁸

Grafiti u Pompejima izrađivali su se različitim sredstvima. Zidovi kuća većinom su bili izrađivani od gipsa što je pogodovalo lakšem urezivanju željenih motiva na jednostavan način.⁴⁹ Mnoštvo grafita nalazi se na javnim mjestima kao što su gostionice ili javne kupelji ili jednostavno na zidovima kuća.⁵⁰

4.2.3. POVEZANOST ANTIČKE UMJETNOSTI GRAFITA S ARHITEKTUROM

Obzirom na rečeno, moguće je zaključiti kako su pompejanski grafiti po mnogočemu slični našem današnjem poimanju ulične umjetnosti, posebice grafita. Nakon špiljskog slikarstva o čijem se značenju ne može sa sigurnošću govoriti i za koje se u velikoj mjeri veže komponenta misticizma i obredne svrhe, Pompeji predstavljaju i donose nešto drugačije značenje izrezbarenih crteža i zapisa. Pronađeni zapisi fasciniraju svojim sadržajem i humorom upravo zbog toga što nam se čine vrlo bliskima, a ne stoljećima udaljenim primjerima. Što se tiče sadržaja, on više nije takav da predstavlja svakodnevicu i okruženje ljudi ili pak da služi nekoj većoj zadaći kao što je to bilo na primjeru egipatske Knjige Mrtvih, već se odvaja kao zasebna cjelina za promatranje. Sadržaj je značajka koja se formira s obzirom na prilike u kojima ljudi žive. Tako će se vrlo često prikazivati scene gladijatorskih borbi, popraćene uz mnogobrojne komentare i vlastite preferencije onoga tko je grafit izradio.⁵¹ Zapisivat će se i poruke, bilježit će se nečije prisustvo, izražavat će se simpatije i slično. Poruke će biti i komičnog, ali i uvredljivog karaktera te će se odnositi isključivo na sadržaj koji je njima izrečen, bez određenog prenesenog ili simboličkog značenja. S takvim vidom izražavanja djelomično i povezujemo umjetnost grafita kakvu znamo danas.

Ako se promatra pozicija grafita, odnosno arhitektura na kojoj su oni izrađeni, situacija se jednako može usporediti s onom današnjom. Najveći broj izgrebanih tekstova na površinu zida nalazi se s

⁴⁸ <https://www.britannica.com/> (posjećeno 17. 08. 2019.)

⁴⁹ MCDONALD FIONA (bilj. 3), 532.

⁵⁰ MCDONALD FIONA (bilj. 3), 540.

⁵¹ MCDONALD FIONA (bilj. 3), 540.

one ulične strane.⁵² Ta je pojava razumljiva ukoliko primijenimo današnju definiciju ulične umjetnosti kao javne umjetnosti, one koja se stvara za velike mase i koja je istima lako dostupna. Mjesto uz prometne pompejanske ulice bilo je najpogodnije za stvaranje grafita jer se tako osigurala činjenica kako će ih što više prolaznika ili putnika zamijetiti. Sadržaj se također nastojao prilagoditi položaju unutar grada pa su tako prikazi gladijatorskih borbi bili unutar područja blizu arene, ljubavni i lascivni prizori nalazi su se u neposrednoj blizini kupelji, javnih kupaonica i slično.

4.3. SREDNJOVJEKOVNI GRAFITI

U dugotrajnom razdoblju srednjega vijeka, grafiti su nastavili svoje postojanje i širenje. Značajan je narod Vikinga koji su za sobom ostavljali mnogobrojne zapise na svome pismu, runama, na koje danas možemo gledati kao na svojevrsne grafite, odnosno njihove preteče.

U kontekstu street arta i njegove značajke koja ga definira kao umjetnost koja kroz likovni jezik reproducira sadašnjost, primjer kasnosrednjovjekovnih grafita pokazuje kako je ta karakteristika bila prisutna i u ranijim razdobljima. Naime, u crkvama na prostoru današnje Engleske pronađeni su grafiti koji su svojim sadržajem povezani uz epidemiju kuge koja je tim prostorima harala sredinom 14. stoljeća. Pronađeni zapisi bilježeni su na latinskom jeziku i vjeruje se kako su redovnici ti koji su imali potrebu zapisati svjedočanstva o strahotama koje su snašle stanovništvo Engleske za vrijeme Crne smrti. Ostavili su trag o oba vala kuge pri čemu su zabilježili godine u kojima ih je epidemija snašla.⁵³

Uz ove nalaze, brojni su primjeri oslikavanja, odnosno urezivanja motiva brodova i ribe. Jedno je prepoznatljivi kršćanski motiv, dok je drugo, prikazi brodova, vjerodostojni izvori koji svjedoče o izgledu određenih vrsta brodova toga vremena.⁵⁴

⁵² MCDONALD FIONA (bilj. 3), 532.

⁵³ <https://www.archaeology.org/issues/190-1509/letter-from/3554-letter-from-england-medieval-church-graffiti>

⁵⁴ MCDONALD FIONA (bilj. 3), 752.

4.4. SUVREMENI GRAFITI

U kontekstu modernog vremena nešto je lakše shvatiti grafite u onom značenju koje je svima poznato. Nakon što su površine zidova zgrada i ulica primijećene kao javni prostor koji je zahvalan za slanje poruka, reklamiranje i skretanje pozornosti šire javnosti, ulična umjetnost uzima maha i počinje se razvijati u različitim smjerovima.

4.4.1. GRAFITI POLITIČKE I SOCIJALNE TEMATIKE

Poruke političke tematike vuku svoje korijene od najranijih razdoblja, a posebice su uočljive na prostorima gdje je narod potlačen. Na tim se mjestima grafitima vrlo snažnih poruka pokušava izreći nezadovoljstvo stanovništva. Izrada grafita na takvim je mjestima vrlo ozbiljna i izvodi se na organizirani način.⁵⁵ Poruke je moguće poslati i grafitima malenih dimenzija, nije nužno izrađivati grandiozne murale. Dobar primjer su grafiti izrađeni tehnikom šablona koji prikazuju ljudsku figuru kako u kantu za otpad baca znak svastike. Radi se o primjeru ulične umjetnosti koji se aplicira na brojna mjesta poput stupova javne rasvjete i slično.

Za grafite ovakve tematike, između ostalog, značajan je povijesni podatak o fašističkoj vlasti u Italiji za vrijeme Drugog svjetskog rata. Slične se poveznice mogu povući i iz drugih brojnih primjera iz razdoblja 20. stoljeća. Anti-Mussolini grafiti koji su se tada pojavili pokazali su se kao uzor šablonskim grafitima današnjih umjetnika. Naravno, lik Mussolinija zamjenjiv je bilo kojom drugom, danas, ozloglašenom osobom iz političkog ili javnog života. Upravo su šablone pogodna vrsta izrade ulične umjetnosti koja ima cilj slanja političke poruke. Grafiti izrađeni na taj način često prikazuju lice uz koje dolazi i kratka poruka, točnije tekst. U prilog ide i način izrade koji je znatno brži od crtanja svakog grafita pojedinačno, a moguće je i izraditi veći broj istih primjera.

U grafite koji prenose političku poruku ubrajaju se i rasistički komentari i poruke mržnje na koje se, nažalost, često može naići. Također, u jednaku skupinu ulaze grafiti homofobnih natpisa.⁵⁶

⁵⁵ MCDONALD FIONA (bilj. 3), 1101.

⁵⁶ MCDONALD FIONA (bilj. 3), 1123.-1138.

4.4.2. CULTURE JAMMING

Termin “culture jamming” skovan je 1984. godine od strane glazbene skupine imena Negativland. Iako se radi o novijem pojmu, praksa kojoj je tek prošlog stoljeća dano ime postoji još od starijih dana. Culture jammingom želi se osvijestiti javnost o manipulacijama koje se događaju u medijima i medijskom oglašavanju i kako i ti oglasi mogubiti politički motivirani čak i u današnje vrijeme. Jedna od tema kojom se u ovom pokretu bave su izrabljivanje djece trećeg svijeta za proizvodnju proizvoda kojima će se privrijediti luksuz stanovnicima zapadnog svijeta i čime će velike kompanije gomilati svoj profit. Zaključno se može reći kako je svaka aktivnost koja u pitanje dovodi izrabljivanje ili bilo kakvu štetu nanесenu drugim osobama, kulturama ili klasama meta cultural jamminga. Ono što se time želi postići je šokiranje javnosti koji bi nakon toga možda razmislili o posljedicama koje korporacije i mediji imaju na društvo. Često se koriste prepoznatljivi logotipi velikih kompanija poput Coca-Cole, McDonald'sa i slično. Povezan upravo uz velike korporacije je i primjer iz 2014. godine kada je gigant Apple u prodaju pustio novi model mobitela, iPhon 6. Zajednica koja djeluje pod nazivom SACOM (Students and Scholars Against Corporate Misbehavior) organizirala je prosvijed ispred Applove trgovine gdje su postavili veliki panel na kjemu je bio prikazan novi uređaj kao dio sendviča između riječi “iSlave”.⁵⁷ Slično je i s logotipima gdje je, primjerice, na poznat Nikeov slogan “Just do it” riječ “do” zamijenjena s “buy”. Umjetnost grafita odigrala je značajnu ulogu u cultural jammingu. Postoje grafiteri koji kroz svoje radove izrugavaju oglašavanje i kroz humor pokušavaju prenijeti željenu poruku.⁵⁸

4.4.3. HIP HOP I KULTURA GRAFITA

Grafiti koji su danas svima najpoznatiji su oni koji su nastali iz važne hip hop subkulture. Hip hop nastaje 1970ih godine kao glazbeni pokret na prostoru New Yorka, točnije Bronxa. Iako je cijela priča započela vezana samo uz glazbeni žanr, termin se ubrzo počeo koristiti za imenovanje cijelog dijela jedne subkulture; graffiti, hip hop ples, rap i DJing. Kada se pojavio, hip hop bi je nešto

⁵⁷ <https://www.thoughtco.com/culture-jamming-3026194> (posjećeno 13. 09. 2019.)

⁵⁸ MCDONALD FIONA (bilj. 3), 1185.

sasvim novo. Bavio se aktualnim temama seksizma, rasizma i komercijalizma. obzirom na takvu tematsku osnovu, radilo se o više nego dobroj površini za razvitak grafita.

Iz ovoga vremena potječu prvi tagovi, odnosno zapisi imena. Njima bi pojedine skupine ili bande obilježavale svoj teritorij. Od 1960ih godina i Philadelphije gdje su se prvo pojavili, tagovi su se velikom razinom proširili na prostor sve do New Yorka. Popularna je postala praksa tagiranja ili bombinga vagona i vlakova.

5. BANKSY

Najznačajnije, najpoznatije, ali ujedno i najmisterioznije ime današnje street art scene svakako je Banksy. Riječ je o pseudonimu uličnog umjetnika i političkog aktivista iz Bristola, čija su se djela prvo pojavila u Londonu, a zatim diljem svijeta. Od kada je njegova umjetnost pa tako i on postao popularan, razvile su se brojne teorije koje nastoje otkriti pravi identitet ovog umjetnika. Najpoznatija je ona prema kojoj novinari tvrde kako se iza pseudonima krije Robert ili Robin Banksy.

Djeluje na ulicama, uglavnom u mediju šablona, odnosno stencil art, no također izrađuje i slike na platnu i instalacije. Oko njegove umjetnosti postoje suprotstavljena mišljenja. Jedni zastupaju stranu koja tvrdi da njegova umjetnost estetski uljepšava okoliš, dok drugi drže da je to vandalizam, bez obzira na kvalitetu. Sva djela prenose oštru poruku političkog aktivizma i socijalne osviještenosti, kritiku vlasti.⁵⁹

S druge strane, postoji i suprotna struja ljudi, a i umjetnika, koji ga nazivaju “prodanom dušom” zbog statusa slave koji je stekao te zbog enormno visoke cijene njegovih djela.⁶⁰

Ono na što Banksy želi skrenuti pažnju kroz vlastita dijela jest kritika politike, kapitalizma, modernog konzumerističkog društva, licemjerja te lažnog morala, sve to često prožeto dozom crnog humora. Vrlo se često koncentrira na isticanje problema srednje i niže klase.

Zahvaljujući Banksyju, ulična umjetnost izdigla se s ulica u ljudska srca i misli.⁶¹

⁵⁹ KING ADZ, *Street Knowledge*, London, Collins, 2010., 357.

⁶⁰ ELLSEORTH-JONES WILL, *Banksy: The Man behind the Wall*, London, St. Martin's Press, 2013., 177.

⁶¹ JAKE, *The Mammoth Book of Street Art*, London, Constable & Robinson Ltd, 2012., 269.

Osim što svojim radovima provocira javnost na ulicama, Banksy to radi i na druge načine. Na svojoj web stranici, umjetnik je objavio kolekciju od desetak svojih radova i naslovio ju je:

“Yes you’re welcome to download whatever you wish from this site for personal use. However making your own art or merchandise and posing it off as official or authentic Banksy artwork is bad and very wrong”.

Time je Banksy pokazao koliko je zapravo jednostavno kopirati njegov rad. Obzirom na svoju popularnost, umjetnik se susreće s velikim brojem onih koje žele stvarati poput njega, što radi toga jer na njega gledaju kao na uzora, što zbog slave. Jasno je kako će ljudi prepoznati Banksyjev rad kojega će automatski cijeniti, pa će se tako pokrenuti rasprave je li nešto uistinu njegovo djelo ili samo kopija i slično. Ovaj primjer pokazuje o veličinu fenomena koji danas Banksy uistinu jest. Naime, uz one koji žele kopirati njegov rad, postoji i druga skupina, radi se o umjetnicima koje naprosto žele biti Banksy. Stvarajući na isti, odnosno sličan način, brojni drugi umjetnici mogu “biti” Banksy.⁶²

Također, na ovom primjeru može se razmatrati i pitanje autorskog prava u kontekstu ulične umjetnosti. Street art je umjetnost namjenjena velikim masama, umjetnost koja izlazi na ulice protestirajući protiv institucionalizirane umjetnosti u muzejima i galerijama i ono najvažnije, umjetnost koja je podložna vrlo brzim promjenama. Pitanje koje se onda postavlja je koliko je značajno autorstvo u kontekstu ulične umjetnosti.

5. POZICIJA I ULOGA ULIČNE UMJETNOSTI U SUVREMENOJ GRADSKOJ STRUKTURI

Grad kao kompleksna struktura važna je značajka za razumijevanje ulične umjetnosti. Arhitektura, uz urbanu opremu, je platno na kojemu ulični umjetnici stvaraju i kao takva je izrazito bitna prilikom proučavanja bilo kojega aspekta ulične umjetnosti. Značajne su i ulice. Ulice su medij ključan za stvaranje street arta i upravo su one te zbog kojih tu granu umjetnosti doživljavamo u tako velikoj mjeri. Ulice, kao nadasve javan i svima dostupan dio urbane strukture, postale su rastuća platforma preko koje se umjetnici mogu izraziti, često prenoseći vlastite vizije, vrijednosti i razmišljanja, a sve to na dnevnoj bazi.

⁶² ELLSWORTH-JONES WILL (bilj. 53), 197.-213.

Sukladno tome pokazuje se i razmišljanje umjetnika Jamesa de la Vege koji navodi sljedeće:

*“...like the idea of the artist going out in the world and creating a dialogue. So I try to write something I think people need to hear, or rehear. Something to make them think, to be in that moment”*⁶³

Može se zaključiti kako je segment komunikacije postao jedan od važnijih značajki ulične umjetnosti. Ta je vrsta razmjenjivanja poruka i razmišljanja, ne namjerno, postala sastavni dio naše svakodnevne vizualne kulture.

Street artom stvara se tzv. “Grad umjetnosti”. Naime, u definiciji takvoga grada najbolje se može shvatiti povezanost između urbanizma pa i arhitekture kao manjeg segmenta, s uličnom umjetnosti. Ukoliko se na takav grad gleda kao na strukturu koja postoji i razvija se zajedno sa svakodnevicom ljudi koji u njemu žive ili ga posjećuju, a ne kao na ekskluzivno mjesto kojemu mogu pristupiti samo privilegirani pripadnici umjetničke elite, on će biti blizak tendencijama ulične umjetnosti.⁶⁴ Pogled na grad umjetnosti u prvi plan stavlja jednu od njegovih lica, a to je ono vizualno, ostvareno kroz street art.

Za razliku od umjetničkih djela koja se mogu prenositi s jednog mjesta na drugo, street art je čvrsto vezan uz mjesto na kojemu se nalazi. Prilikom smišljanja djela koje će stvoriti, umjetnici u obzir uzimaju brojne stavke, a jedna od njih je svakako i vrsta arhitekture na kojoj žele raditi, njezin položaj u odnosu na ostale značajne tope, njezina funkcija i slično. Tako se može zaključiti kako je povezanost ulične umjetnosti i arhitekture puno veća od činjenice da su zidovi samo platno na kojemu se ona izvodi. Prilikom kreiranja onoga što je street art danas, ali i uspostavljanja veze između ulične umjetnosti i arhitekture, valjalo bi pogledati i u nedaleku prošlost. Značajnu ulogu na tom polju odigrao je Gordon Matta-Clark. Radi se o umjetniku koji je poznat po izrezivanju velikih otvora, rupa u zidovima zgrada, najčešće onih zapuštenih, u New Yorku, New Jerseyu, Chicagu, ali i inozemstvu. Ovom praksom počinje se baviti 1970ih godina, a poznata je pod nazivom “anarchitecture”. Svoje radove dokumentirao je na fotografiji i filmu. 1976. godine, dobio je priliku da izlaže uz poznate arhitekture svoga vremena, no umjesto toga on je izbio prozore Instituta za Arhitekturu i urbanizam u New Yorku, pokazujući tako protest protiv arhitektonskog djela.⁶⁵ Njegova djela, kojima je slao jaku poruku, čvrsto su vezana su uz

⁶³ FLEMING COLIN, Guerilla artist James DeLa Vega leverages his street smarts to a fashion career, u: Smithsonian Magazine, 38, 2007., 98.

⁶⁴ GULIN ZRNIC VALENTINA, Mjesto izvedbe i stvaranje grada, Zagreb, 2012., 19.

⁶⁵ <https://www.guggenheim.org/artwork/artist/gordon-matta-clark> (posjećeno 13. 09. 2019.)

arhitekturu na kojoj se nalaze. Iako se radi o umjetnosti koja je nastala prije gotovo pola stoljeća, ova umjetnost uvelike odgovara i današnjem vremenu. Buntovna poruka koja se iščitavala iz Clarkovih otvora i šupljina, može se prenijeti u 21. stoljeće i kritiku političke vlasti posebice one američke povezane s izgradnjom zida na meksičkoj granici.

Prilikom izrade umjetničkog djela u obzir se uzima znatno veća slika, slika čitave urbane strukture, na temelju koje se promišlja određeni motiv. Pojedini umjetnici reći će kako su lokaciju odabrali temeljem toga što im se svidjela, drugi zbog toga što se uklapa u njihov stil i način rada, dok će treći birati određena mjesta koja će u najvećoj mjeri prenijeti poruku koju djelo nosi. Minimalistički slikar Elian tako govori sljedeće:

“A wall doesn't occur in isolation. If that was the case, I would just paint on canvas. It's not totally influenced by the architecture either, but it always is by the city.”, također:

*“I prefer a wall that has a story, that something happened in these walls or that you have some kind of wealth, such as moldings, windows, etc.”*⁶⁶

,dok Pastel navodi:

“It needs to be understood that architecture and murals are two of the many elements that make up the city. An analysis and understanding of the context forms the relationship between the architecture and the mural.”

*“Each wall has its charm, either in scale, its particular location, its architecture. It depends on what you want to paint”*⁶⁷

Najveću mjeru povezanosti i zajedničkog suživota djela ulične umjetnosti i arhitekture moguće je vidjeti na primjerima djela koja komentiraju svoj položaj. Kao primjer mogu se navesti oslici vlakova na prostoru uz željeznice ili na stanicama u podzemnim željeznicama i, također, djela nastala na vratima dućana. Ta vrata se često metalna i spuštaju se ili podižu ovisno o radnom vremenu prodavaonice i savršeno su mjesto za oslike povezane s djelatnošću i uslugama koje se u unutrašnjosti odvijaju ili pružaju.

Umjetnici su ti koji pokušavaju pronaći, ili stvoriti, dijaloge između dijela i zida. Jedan od načina na koji se to ostvaruje je promišljanje arhitekture i njezinih značajki i pokušaj prenošenja tih značajki u, primjerice, mural.

⁶⁶ <https://graffitimundo.com/blog/articles/physical-graffiti-the-connection-between-urban-art-and-architecture-in-argentina/> (posjećeno 17. 08. 2019.)

⁶⁷ <https://graffitimundo.com/blog/articles/physical-graffiti-the-connection-between-urban-art-and-architecture-in-argentina/> (posjećeno 17. 08. 2019.)

Vrlo dobar primjer je već spomenuti umjetnik Elian koji na zidu jednostavne, geometrizirane arhitekture stvara jednake murale. Oni su također nadasve jednostavni i poštuju geometrijski jezik koji se čita na arhitekturi, radi se o plohama boja koje su ocrtane na bijelim zidovima. Na taj se način stvara slojevitost arhitekture pri čemu se na oslike može gledati kao na nastavak arhitektonskog djela.

7. ZAKLJUČAK

Moguće je zaključiti kako su ljudi vrlo rano dobili potrebu ostavljati trag za sobom. Ti tragovi koje danas možemo pratiti još iz najranijih prapovijesnih razdoblja otkrivaju nam brojne sličnosti s umjetnošću koju smatramo u potpunosti suvremenom, a radi se o uličnoj umjetnosti i grafitima. Sličnosti je moguće tražiti na svakojakim razinama, od one iz koje je namjere neki oslik napravljen do utilitarnost. Od ranih dana ulična umjetnost, iako nije bila izvođena na ulicama, ima veliki značaj za veliki broj ljudi. Nekada se radilo samo o članovima plemena koji bi je vidjeli na zidovima špilja, a danas stotinama prolaznika i putnika podzemnom željeznicom koji na putu prema poslu vide desetke i desetke primjera street arta. I nekada kao i danas, grafitima su se slale i bilježile poruke. Tematikom su one različite i svjedoče o nečijem postojanju, posjetu ili imaju funkciju pobuđivanja javne svijesti.

Ako zaključimo kako je i špiljsko slikarstvo, slikarstvo starih civilizacija pa i ono grčko i rimsko zapravo svojevrsni street art i začetak današnjih grafita ili šablona, nećemo jako pogriješiti jer se prvobitno radi o umjetnosti koja je namijenjena za javnost, veći broj ljudi i umjetnost koja je tu da služi ljudima za bilježenje svoje svakodnevice.

8. LITERATURA:

- CATZ JÉRÔME, Street Art: Inovacija u srcu pokreta 2.0, katalog izložbe, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 26. rujan – 29. studeni 2015.
- ELLSWORTH-JONES WILL, Banksy: The Man behind the Wall, London, St. Martin's Press, 2013.
- FLEMING COLIN, Guerilla artist James De La Vega leverages his street smarts to a fashion career, u: Smithsonian Magazine, 38, 2007.
- GULIN ZRNIĆ VALENTINA, Mjesto izvedbe i stvaranje grada, Zagreb, 2012.
- HUNTER GARRY, Street Art from all around the World, London, Arcturus Publishing Limited, 2012.
- JAKE, The Mammoth Book of Street Art, London, Constable & Robinson Ltd, 2012.
- KING ADZ, Street Knowledge, London, Collins, 2010.
- LUCILE-SMITH EDWARD, The Thames and Hudson dictionary of art terms, London, 1995.
- MCDONALD FIONA, The Popular History of Graffiti: from the Ancient World to the Present, Kina, Skyhorse Publishing, 2013.
- ŠUVAKOVIĆ MIŠKO, Pojmovnik suvremene umjetnosti, Zagreb, Vlees & Beton, Ghent, 2005.
- USKOKOVIĆ SANDRA, Anamnesis: Dijalozi umjetnosti u javnom prostoru, Zagreb, UPI-2M PLUS d.o.o, 2018.

INTERNETSKI IZVORI:

- <https://www.britannica.com/> (posjećeno 17. 08. 2019.)
- <https://www.merriam-webster.com/> (posjećeno 17. 08. 2019.)
- <http://artradarjournal.com/2010/01/21/what-is-street-art-vandalism-graffiti-or-public-art-part-i/> (posjećeno 17. 08. 2019.)
- <https://www.theartstory.org/movement/street-art/> (posjećeno 17. 08. 2019.)
- <https://dictionary.cambridge.org/> (posjećeno 17. 08. 2019.)

- <https://berlinstreetart.com/street-art-sticker/> (posjećeno 17. 08. 2019.)
- <https://graffitimundo.com/blog/articles/physical-graffiti-the-connection-between-urban-art-and-architecture-in-argentina/> (posjećeno 17. 08. 2019.)
- <https://www.archaeology.org/issues/190-1509/letter-from/3554-letter-from-england-medieval-church-graffiti> (posjećeno 17. 08. 2019.)
- <https://www.thoughtco.com/culture-jamming-3026194> (posjećeno 13. 09. 2019.)
- <http://projection-mapping.org/animating-streets-using-tricycles-with-projectors/> (posjećeno 13. 09. 2019.)
- <http://guerrillagardenadventures.com/international-sunflower-guerrilla-garden-day/> (posjećeno 13. 09. 2019.)